

نگرشی آسیب‌شناسانه به کاربست پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی

سعید قاندى (نویسنده مسئول)

دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی، تهران، ایران.

saeedghaedilaw@gmail.com

صمد چوبینه

دانشجوی دکترای حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

Choobineh.samad@yahoo.com

حسین خزائی

کارشناسی ارشد مدیریت نظارت و بازرسی، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی، تهران، ایران.

Hosseinkhazaei1481@gmail.com

مرتضی راسته

کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

morteza.rasteh313@gmail.com

قابل انتشار در شماره ۶۹ (بهار ۱۴۰۶) نشریه پژوهشهای حقوقی

چکیده

گسترش قلمرو اصل تفرید تصمیم به مرحله تحقیقات مقدماتی، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای جرم‌شناسی نوین و یکی از مبانی تغییر نگرش قانون‌گذار در مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ بوده است. فردی کردن تحقیقات مقدماتی، به‌منزله اصلی ضروری و تجلی آن در تصمیمات قضایی، نیازمند ابزارهایی است که تشکیل پرونده شخصیت از اساسی‌ترین این ابزارها برای علت‌شناسی جنایی برشمرده می‌شود. تشکیل پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی از آن‌جهت حائز اهمیت است که قاضی تحقیق با ملاحظه مؤلفه‌های درونی، جسمی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب، پی به انگیزه‌ها و علل مؤثر در وقوع جرم می‌برد و متناسب با شخصیت مجرم، بهترین تصمیم را صادر می‌نماید. این پژوهش در پی شناسایی چالش‌های بهره‌گیری از پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی و راهکارهای آن است. از این‌رو، نوشتار حاضر با روش تحلیلی-توصیفی و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و با تکیه بر رویکرد موجود در نظام عدالت کیفری ایران، به برشماری چالش‌های موجود در روبه قضایی دادسرا مبادرت ورزیده است. برآیند تحقیق گویای آن است که مقامات تعقیب و تحقیق، با محدودانگاری در پی استفاده حداقلی از پرونده شخصیت هستند که عمده علل آن، نگرش و فرهنگ حاکم بر آن‌ها، ضعف آموزش و مهارت، فقدان زیرساخت مناسب و فقدان معیار زمانی مشخص در تشکیل پرونده شخصیت، است. انطباق دیدگاه قضات مرحله تحقیقات مقدماتی با آموزه‌های جرم‌شناختی، برگزاری دوره‌ها و نشست‌های قضایی و دسته‌بندی تصمیمات قضایی تأثیرپذیر، ایجاد تشکیلات مددکاری در حوزه‌های قضایی فاقد آن و متناسب‌سازی تشکیلات یاد شده با مؤلفه‌های پرونده شخصیت، سازکارهای موفقی جهت کارآمدی سیاست جنایی قضایی و تضمین اصل تفرید تصمیم در مرحله تحقیقات مقدماتی است.

کلید واژه‌ها: پرونده شخصیت، مرحله تحقیقات مقدماتی، مقام تحقیق، چالش‌ها، راهکارها.

مقدمه

سیاست‌گذاران جنایی به منظور بهبود عملکرد و افزایش اثربخش بودن آن‌ها تنها به شناسایی و تضمین یافته‌های حقوق بشری بسنده نکرده‌اند، بلکه باتوجه به توسعه جرم‌شناسی و ارائه روش‌های متعدد از سوی جرم‌شناسان برای مهار مؤثر پدیده مجرمانه به وارد ساختن دستاوردهای این شاخه در پهنه مقررات آیین دادرسی کیفری مبادرت ورزیده‌اند تا از این رهگذر اسباب «حقوقی‌سازی یا هنجارمند شدن آموزه‌های جرم‌شناسانه» فراهم شود.^۱ تشکیل پرونده شخصیت^۲ یکی از دستاوردهای جرم‌شناسی نوین در حقوق کیفری در راستای کمک به باز اجتماعی شدن^۳ مجرم است. جرم‌شناسان در تبیین چرایی تحقق جرم و تکوین آن، در کنار عوامل زیستی و اجتماعی، از عوامل روانی نیز یاد می‌کنند که در میان عوامل روانی، شخصیت مرتکب مهم‌ترین عامل شناخته می‌شود. این مقوله امروزه مرزهای روان‌شناسی و جرم‌شناسی را درنور دیده و پا در عرصه حقوق کیفری نهاده است. شخصیت مرتکب جرم موجب شده است که مجازات هر شخص متناسب با شخصیت وی در نظر گرفته شود، زیرا، سیاست اصلاح و درمان و فردی‌سازی مجازات‌ها تنها از رهگذار شناسایی شخصیت مرتکب و عوامل خطر و حمایتی محقق می‌شود. این فردی کردن کیفر^۴ در آرای قضایی، اصلی محوری و ضروری است که لازمه آن تشکیل پرونده شخصیت است تا از گذر آن، مجازاتی درخور و متناسب با شخصیت مرتکب تعیین و به اجرا درآید. براین اساس، تشکیل پرونده شخصیت در کنار پرونده قضایی^۵ باعث می‌شود که مقامات نظام عدالت کیفری در مراحل چندگانه تعقیب، تحقیق و رسیدگی، آن را به‌عنوان یک ضرورت در مراحل مختلف دادرسی کیفری محسوب نموده و با مراجعه به آن و اشراف بر ابعاد مختلف شخصیت مرتکب، مناسب‌ترین تصمیم را در راستای باز اجتماعی کردن یا تنبیه مجرم اتخاذ کنند.

تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی^۶ از این جهت حائز اهمیت است که قاضی تحقیق با ملاحظه مؤلفه‌های درونی، جسمی، خانوادگی و اجتماعی مرتکب، پی به انگیزه‌ها و علل مؤثر در وقوع جرم می‌برد و متناسب با شخصیت مجرم، بهترین تصمیم را صادر می‌نماید.^۷ در این رابطه جرم‌شناسی با بهره‌گیری از یافته‌های سایر علوم و پرونده شخصیت، می‌کوشد به انگیزه‌های بزهکارانه و نقش ویژگی‌های شخصیتی اشخاص در تکوین رفتار مجرمانه بپردازد.^۸ به‌رغم ضرورت یاد شده، در سیاست جنایی^۹ ایران اهمیت تشکیل پرونده شخصیت به‌مثابه رویکردی اساسی در فرایند دادرسی کیفری به‌ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی پیش‌بینی نشده است. قانون‌گذار در قانون آیین دادرسی کیفری

۱. امیرحسین نیازپور، هنجارمند شدن آموزه‌های جرم‌شناسانه در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، مجموعه مقالات همایش قانون آیین دادرسی کیفری (تهران: معاونت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵)، ۱۲۳.

2. Personality File

3. Resocialization

4. The principle of individualization of punishment

5. Judicial file

6. Preliminary research stage

۷. علی حسین نجفی ابرندآبادی، مباحثی در حقوق جزا، سخنرانی‌های جرم‌شناسی (تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰)، ۱۴۴.

8. James Reilly, *Risk and protective factors of delinquency: Perspectives from professionals working with youth*. Master of social work clinical research papers 5 (2012), 76.

9. Criminal policy

۱۳۹۲، مواد ۲۰۳^{۱۰} و ۲۸۶^{۱۱} را در راستای تشکیل پرونده شخصیت و اجزای آن تصویب نموده که نه تنها همه جرایم و متهمان را مشمول نمی‌شود که تمامی ابعاد شخصیتی مرتکب در تشکیل آن لحاظ نمی‌گردد. به عبارتی، سیاست جنایی تقنینی^{۱۲} در اصل به کارگیری، نحوه تشکیل و پیاده‌سازی با نواقص و نارسایی همراه است. این چالش‌ها عیناً به رویه قضایی منعکس شده و سیاست جنایی قضایی^{۱۳} با افزایش معضلاتی، موجب گردیده که در عمل پرونده شخصیت کارایی لازم نداشته و با برداشت تشریفاتی در نگاه اکثریت قضات به‌خصوص در مرحله دادسرا از این آورده جرم‌شناسی بالینی^{۱۴} روبرو شود.^{۱۵}

از این رو، ضرورت دارد تا با ملاحظه فرایند قضایی، چالش‌های تشکیل پرونده شخصیت در مقاطع مختلف مرحله تحقیقات مقدماتی تبیین شود تا از رهگذر شناخت آسیب‌ها، راهکارهای جدید پیش‌روی مقام‌های تعقیب و تحقیق گشوده شود. بر این اساس، این پژوهش در پی واکاوی چالش‌های تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی و راهبردهای آن است. برای نیل به این هدف کاربردی با روش توصیفی-تحلیلی و جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و با تکیه بر رویکرد مقامات عدالت کیفری ایران در دادسرا، کوشیده می‌شود تا چرایی عدم اعمال این پرونده در اجزای مختلف تحقیقات مقدماتی تحلیل گردد. پیرامون پرونده شخصیت، جایگاه و مبانی آن (گاهی تطبیقی)، تحقیقات متنوع و متکثری انجام شده است که عمدتاً دارای ماهیتی نظری در اندیشه حقوقی ایران است و با موضوع پژوهش کنونی از حیث انحصار آن به مرحله تحقیقات مقدماتی و رویکرد میدانی رویه قضایی به آن، متفاوت است. بدین سان، ساختار پژوهش در دو بخش تنظیم گردیده است. در بخش نخست از مفهوم پرونده شخصیت سخن به میان آمده است و در بخش دوم، چالش‌های بهره‌گیری از پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی به تصویر کشیده شده است.

۱- پرونده شخصیت؛ چیستی و چرایی

از واژه «شخصیت»^{۱۶} تعاریف گوناگون و متنوعی ارائه شده است. ریموند گسن^{۱۷} در این باره نگاشته است: «مفهوم شخصیت مفهوم بنیادی است، مع‌ذالک تعریف آن در پرده ابهام باقی مانده است، زیرا تفسیرهای مختلفی از آن به عمل

۱۰. «در جرائمی که مجازات قانونی آن‌ها سلب حیات، قطع عضو، حبس ابد و یا تعزیر درجه چهار و بالاتر است و همچنین در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی که میزان دیه آن‌ها ثلث دیه کامل مجنی‌علیه یا بیش از آن است، بازپرس مکلف است در حین انجام تحقیقات، دستور تشکیل پرونده شخصیت متهم را به واحد مددکاری اجتماعی صادر نماید. این پرونده که به‌صورت مجزا از پرونده عمل مجرمانه تشکیل می‌گردد، حاوی مطالب زیر است: الف- گزارش مددکار اجتماعی در خصوص وضع مادی، خانوادگی و اجتماعی متهم. ب- گزارش پزشکی و روان‌پزشکی».

۱۱. «علاوه بر موارد مذکور در ماده (۳۰۲) این قانون، در جرائم تعزیری درجه پنج و شش نیز، تشکیل پرونده شخصیت در مورد اطفال و نوجوانان توسط دادسرا یا دادگاه اطفال و نوجوانان الزامی است».

12. Legal criminal policy

13. Judicial criminal policy

14. Clinical Criminology

۱۵. درحالی‌که به تعبیر مارک آنسل (Marc Ancel): «نباید به عمل جنایی به‌مثابه یک عمل حقوقی صرف نگاه کرد، بلکه باید بدان به‌منزله پدیده انسانی و اجتماعی نگریست و آن را نه تنها به فرد، بلکه به محیط پیرامون و در تعامل با آن نیز ربط داد. این امر مستلزم باور به برداشتی جدید از نقش دادرسی و آیین دادرسی کیفری است». برای مطالعه تفصیلی، بنگرید به: ریموند گسن. «ملاحظه‌هایی درباره هدف آیین دادرسی کیفری»، ترجمه شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، ۷۰، ۵۷-۵۶ (۱۳۸۵)، ۳۳۹.

16. Personality

آمده است»^{۱۸}. شخصیت در لغت‌نامه فارسی به معنای رفعت، بزرگواری و وجود است^{۱۹} و مجموعه عوامل باطنی یک شخص و مجموعه نفسانیات یک شخص از احساسات، عواطف و افکار است.^{۲۰} اصطلاح شخصیت در سه حوزه روان‌شناسی،^{۲۱} روان‌شناسی اجتماعی^{۲۲} و روان‌شناسی جنایی^{۲۳} کاربرد دارد. در حوزه روان‌شناسی، آلپورت^{۲۴} شخصیت را «مظهر عادات، رفتار و خوی آدمی می‌داند که چگونگی تطبیق وی را با محیطش معین می‌کند».^{۲۵} از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، بلومر^{۲۶} در این باره می‌نویسد: «شخصیت مظهر سازمان‌یابی تمایلات جهت انجام عمل است. این تمایلات در جریان کنش متقابل فرد با دیگران رشد می‌یابد».^{۲۷} در روان‌شناسی جنایی شخصیت به چهار عامل اساسی توانایی، خلق و خوی برون‌گرایی، روان‌رنجور و روان‌پریش گرابی بستگی دارد.^{۲۸}

پرونده شخصیت، جدا از پرونده اتهامی مربوط به رفتار مجرمانه و در واقع حاوی اطلاعاتی از شخصیت مرتکب این رفتار است،^{۲۹} که مطابق بند «پ» ماده ۱ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت مصوب ۱۳۹۸ در مقام بیان مفهوم آن چنین آمده است: «پرونده‌ای مشتمل بر اطلاعات شخصی متهم از قبیل سوابق فردی، خانوادگی، اجتماعی، تحصیلی و وضعیت شغلی، اقتصادی، پزشکی و روان‌پزشکی و همچنین سوابق کیفری است که بر اساس مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری و ضوابط این دستورالعمل به‌منظور استفاده در اتخاذ تصمیم مناسب قضایی در کنار پرونده قضایی تشکیل می‌شود.» به عبارت دیگر، ایجاد پرونده شخصیت در کنار پرونده قضایی و اشراف بر نتایج مطالعات و آزمایش‌های روان‌شناسی، پزشکی و روان‌پزشکی و پژوهش‌های اجتماعی درباره مرتکب، به مقامات نظام عدالت کیفری این امکان را می‌دهد که در تمامی مراحل تعقیب، تحقیق و رسیدگی قضایی، به‌عنوان یک ابزار ضروری از آن استفاده نموده و در نتیجه شناخت بهتری از ویژگی‌های شخصیتی و انگیزه‌های فردی مرتکب پیدا کنند. این شناخت، آن‌ها را قادر می‌سازد که تصمیم‌های دقیق‌تری اتخاذ کنند، این تصمیم‌ها ممکن است شامل انتخاب بهترین روش برای بازاجتماعی کردن مجرم باشد، یا در مواردی که بازگشت به جامعه میسر نیست، از طریق مجازات مناسب، امنیت عمومی را تأمین کنند. در این راستا، به مجموعه تحقیقات و بررسی‌ها و آزمایش‌هایی که برای شناخت شخصیت بزهکاران و تشکیل پرونده شخصیت به کار می‌رود، «ابرواسیون»^{۳۰} نامیده می‌شود.^{۳۱}

17. Raymond Gassin

۱۸. ریموند گسن، *جرم‌شناسی نظری*، ترجمه مهدی کی‌نیا (تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۶)، ۱۵۴.

۱۹. علی‌اکبر دهخدا، *لغت‌نامه دهخدا* (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳)، ۱۱۵۷.

۲۰. مهدی کی‌نیا، *علوم جنایی* (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶)، ۱۰۳.

21. Psychology

22. Social Psychology

23. Criminal psychology

24. Gordon Willard Allport

۲۵. آذر قلی‌زاده، *مبانی جامعه‌شناسی* (کاشان: انتشارات محتشم، ۱۳۷۴)، ۹۶.

26. Herbert George Blumer

۲۷. باقر ساراخانی، *درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی* (تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۵)، ۵۷۹.

۲۸. احمد برجلی، *روان‌شناسی جنایی* (تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۹۲)، ۵۹.

۲۹. علی خالقی، *نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری* (تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۲)، ۲۷۶.

30. Observation

۳۱. رضا نوربها، *رشته جرم‌شناسی* (تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۳)، ۳۹.

به این ترتیب، تشکیل پرونده شخصیت کیفری متأثر از مبانی و اهداف نظام عدالت کیفری در برخورد با پدیده جرم به بهترین نحو ممکن است. از این رو، با پیروی از مبانی اصل فردی کردن مجازات‌ها به‌منظور شناسایی هر چه مناسب‌تر شخصیت بزهکار و تبیین دقیق علل وقوع جرم می‌تواند زمینه پیشگیری از ارتکاب مجدد جرم را فراهم آورده و در تقابلی سازنده، اصلاح بزهکار را پیش‌بینی نماید.^{۳۲}

۱-۲- چالش‌های اعمال پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی

امروزه نمودهای رویکرد بالینی (بازپروری مجرمان^{۳۳}) حقوق کیفری را می‌توان در نهادهایی همچون پرونده شخصیت جستجو و بررسی کرد.^{۳۴} این پرونده، شناخت شخصیت جنایی متهم در مرحله تحقیقات مقدماتی را تسهیل می‌کند. آگاهی از وضعیت و شخصیت متهم در مرحله پیش‌دادرسی، در اجزای مختلف تحقیقات مقدماتی اثرگذار و چشم‌انداز جدید و روشنی نسبت به متهم و ابعاد رفتاری، اجتماعی و روانی او فراروی مقامات دادرسی می‌گشاید. نظر به این‌که «کنش‌گران عدالت کیفری به قانون‌باندگی و حیات عملی می‌بخشند و در نهایت به فرآیند رسیدگی کیفری شکل و جهت می‌دهند»^{۳۵} و با توجه به تأثیر عمیق کارایی سازمان در اجرای موفق، نیمه‌موفق یا ناموفق یک سیاست در نظام عدالت کیفری، پرسش اساسی در این بخش آن است که مقامات قضایی دادرسی تا چه حد مصمم به بهره‌گیری از ظرفیت پرونده شخصیت در تصمیمات و اقدامات قضایی خویش هستند و چالش‌های فراروی عدم بهره‌گیری جدی و حداکثری آن‌ها چیست؟ برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز جهت پاسخ‌گویی به این پرسش، مراجعه به قضات دادرسی و کنش‌گران مرتبط و مصاحبه با آن‌ها و مطالعه پرونده‌های قضایی ضروری است. در نهایت این یافته حاصل می‌شود که علی‌رغم پیش‌بینی قانونی و لزوم تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی و تکلیف مقام قضایی به کاربرد آن، تشکیل این پرونده در رویه قضایی دادرسی، اصولاً امری تشریفاتی بوده و فاصله مشهودی میان آرمان توصیف شده و فلسفه مورد نظر و آنچه در عمل و رویه قضایی ایران رخ می‌دهد، است.

قضات دادرسی، در آغاز لازم‌الاجرا شدن قانون آیین دادرسی کیفری در سال ۱۳۹۴، به جهات مختلف از جمله نبود تشکیلات مددکاری و سازکار اجرایی مشخص، از تشکیل این پرونده در موارد الزامی خودداری می‌کردند. رفته رفته به دنبال رویه‌سازی دیوان عالی کشور در پرونده‌های مهم و تصویب دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت در سال ۱۳۹۸، اقدام به تشکیل پرونده شخصیت کردند.^{۳۶} این پرونده در آغاز همراه با نواقص فراوان بوده ولی در وضعیت فعلی کاهش

۳۲. سیاست جنایی سازمان ملل نیز از زمان تأسیس، برداشت موسعی را دنبال می‌کند که در آن، نتایج داده‌های جرم‌شناسی - به‌ویژه جرم‌شناسی بالینی - جایگاه ویژه‌ای دارد. برای مطالعه تفصیلی نک:

Ali-Hossein Nadjafi. L'internationalisation des apports de la criminologie par les instruments pénaux internationaux, in Mélanges offerts à Raymond Gassin, PUAM (2007), 469.

33. Rehabilitation of criminals

۳۴. علی حسین نجفی ابرندآبادی، پیوند حقوق کیفری و جرم‌شناسی، *افق‌های نوین حقوق کیفری* (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸)، ۷۲۰.

۳۵. علی حسین نجفی ابرندآبادی، *درآمدی بر بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری*، مقالات برگزیده همایش ملی پژوهش در نظام عدالت کیفری: فرصت‌ها و چالش‌ها (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۲)، ۱۵.

۳۶. قانون آیین دادرسی کیفری، ضمانت اجرایی برای عدم تشکیل پرونده شخصیت در موارد الزامی تعیین نکرده است. دیوان عالی کشور باتوجه به لزوم تشکیل این مهم و بر اساس تکلیف مقرر در اصل ۱۶۱ قانون اساسی، در راستای نقش نظارتی خویش، عدم تشکیل آن را مصداق بند «ب» ماده ۲۶۹ این قانون و از موارد عدم رعایت تشریفات اساسی دادرسی قلمداد نموده و اقدام به نقض دادنامه فرجام‌خواسته می‌کند. به عنوان نمونه

یافته است.^{۳۷} شناخت نواقص و علل اصلی ناکامی این مهم در سیستم عدالت کیفری دادسرا می‌طلبد که به تحلیل و تبیین دقیق موضوع با دسته‌بندی چالش‌های اساسی پرداخت.

۱-۲- نگرش و فرهنگ حاکم بر قضات دادسرا

تشکیل پرونده شخصیت آن هم در مرحله تحقیقات مقدماتی، به موضوعی نوین در چند سال اخیر تبدیل گشته است. سیاست جنایی تقنینی، همسو با تحولات جرم‌شناسی در سطح فراملی، متضمن تحولات و نوآوری‌های قابل ملاحظه‌ای در حوزه پرونده شخصیت است. با وجود این، بسیاری از مقامات قضایی دادسرا با توجه به رویکرد سنتی، اعتقادی به اهمیت این پرونده و استفاده از ظرفیت آن در تصمیمات مرحله تحقیقات مقدماتی ندارند. به عنوان مثال، دادگستری کل استان فارس با ۴۲ حوزه قضایی، بیشترین حوزه قضایی را در کشور به خود اختصاص داده است، در قسمتی از نامه شماره ۶۵۶/۶۳۵ مورخ ۱۴۰۳/۰۳/۰۹ معاونت فناوری اطلاعات و برنامه‌ریزی این دادگستری خطاب به روسا و دادستان‌های این حوزه آمده است: «... شایسته است قضات محترم نسبت به دستور تشکیل پرونده شخصیت توجه داشته باشند... در جدول ذیل تعداد تشکیل پرونده شخصیت به صورت سیستمی در حوزه‌های قضایی استان در اردیبهشت ماه مشخص شده است. حوزه‌هایی که نام آن‌ها در جدول ذکر نشده حتی یک مورد پرونده شخصیت نداشته‌اند». با ملاحظه جدول یاد شده، از ۴۲ حوزه قضایی صرفاً ۷ حوزه پرونده شخصیت در اردیبهشت ماه ۱۴۰۳ تشکیل داده‌اند و مابقی حوزه‌ها فاقد تشکیل سیستمی بوده‌اند. از این تعداد نیز، ۶ حوزه آن زیر ۱۲ فقره پرونده شخصیت تشکیل داده‌اند و برخی از حوزه‌ها به تعداد ۲ فقره پرونده شخصیت می‌رسند.

در موارد تشکیل پرونده شخصیت نیز فرهنگ حاکم بر قضات دادسرا، فرهنگ تشکیل در راستای اعتباربخشی به تحقیقات مقدماتی بوده و در پی عدم بازگشت پرونده اتهامی به موجب نقص دادگاه یا دیوان عالی کشور هستند.^{۳۸} این موضوع در خصوص متهمان اطفال و نوجوان نیز صدق می‌کند و تشکیل پرونده شخصیت، بیشتر به تشریفات صوری برای اجرای قانون تبدیل شده است تا یک روش تشخیص کودکان و نوجوانان در معرض خطری که ممکن است در

می‌توان به دادنامه شماره ۹۹۰۹۹۷۰۹۱۰۵۰۰۶۷۳ مورخ ۱۳۹۹/۰۹/۲۶ شعبه سی و دوم دیوان عالی کشور اشاره نمود که این مرجع برای دومین بار دادنامه فرجام‌خواسته شماره ۹۶۰۹۹۷۷۱۲۰۷۰۰۴۲۲ شعبه اول دادگاه کیفری یک استان فارس موضوع اتهام لواط ایقابی به عنف را به جهت عدم تشکیل پرونده شخصیت نقض نموده است، در این دادنامه چنین آمده است: «... رابعاً- با توجه به این که وکیل متهم مدعی ابتلاء موکلش به بیماری اعصاب و روان شده و مدارکی در این رابطه هم ارائه کرده و در این مورد بررسی لازم صورت نگرفته و پرونده شخصیت هم برای او تشکیل نشده است فلذا به استناد بند ۲ شق ب ماده ۴۶۹ قانون آیین دادرسی کیفری مجدداً رای فرجام خواسته را نقض و پرونده برای ادامه رسیدگی و صدور رای به دادگاه صادرکننده آن ارسال می‌گردد».

۳۷. باین حال، تشکیل پرونده شخصیت در ایران با استانداردهای سنجش بزهکاری به‌ویژه در خصوص اطفال و نوجوانان فاصله دارد و هیچ روش دقیقی برای تعیین میزان خطر تکرار جرم طفل یا نوجوان وجود ندارد و آرای صادره از سوی قاضی چندان متأثر از محتویات پرونده شخصیت نیستند. برای مطالعه بیشتر رجوع کنید به: گلناز حیاتی و مهری برزگر «جایگاه پرونده شخصیت در فرایند عدالت کیفری اطفال و نوجوانان (مطالعه موردی شهر همدان)»، پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی ۱۲، ۲۳ (۱۴۰۳)، ۲۳۵.

۳۸. این برداشت ناشی از پرسش‌های مطرح از ۱۱ بازپرس (ویژه نوجوانان و بازپرسان رسیدگی‌کننده به جرایم مهم موضوع ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری) در قالب مصاحبه می‌باشد که عموم آنها به عدم استفاده از ظرفیت پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی اشاره نمودند و اغلب به عدم مطالعه آن بیان صریح داشتند.

آینده به بزهکاران مزمن یا ابر بزهکار تبدیل شوند.^{۳۹} بر اساس نتایج مشاهده‌ها، اصولاً پرونده شخصیت اطفال و نوجوانان بزهکار توسط واحد مددکاری اجتماعی در بازه زمانی کوتاه (حدود ۱۵ الی ۲۰ دقیقه) و بر اساس فرمت‌های از پیش تعیین شده تنظیم می‌شود و به همین جهت، محتوای آن عموماً توصیف و تشریح کلی از وضعیت بزهکار و خانواده‌اش است. قضات نیز با توجه به عدم الزام قانونی و اتکاء به همان کلیشه‌های ذهنی خود که گاه نیز ممکن است سخت‌گیرانه باشد (تعهد شخصی به بازپروری یا سخت‌گیری)، در رابطه با اطفال و نوجوانان بزهکار تصمیم‌گیری کیفری می‌کنند.^{۴۰} این در حالی است که برای اجرای موفق یک سیاست در نهاد یا سازمان، همراهی عناصر فعال آن نقشی کلیدی ایفا می‌کند^{۴۱} و ضروری است که سیاست جنایی قضایی با سیاست جنایی تقنینی، همسو و هماهنگ گردد.

اهمیت پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی را نمی‌توان نادیده گرفت؛ چه آن‌که نگارندگان بر این باورند که امکان بهره‌مندی از پرونده شخصیت در تمامی تصمیمات، اجزا و مقاطع مختلف تحقیقات مقدماتی که آغاز آن با فرآیند احضار و جلب، میانه آن با تفهیم اتهام، بازجویی از متهم، صدور قرار تأمین و نظارت قضایی و پایان آن با قرار نهایی و کیفرخواست، است، وجود دارد.^{۴۲} در عمل صرف‌نظر از تقیّد نسبی رویه قضایی به تشکیل پرونده شخصیت در موارد قانونی،^{۴۳} به‌رغم صدور دستور تشکیل این پرونده که اصولاً با تأخیر و پس از تفهیم اتهام و صدور قرار تأمین کیفری است، در اغلب پرونده‌های اتهامی، وصول پرونده شخصیت پیش از صدور قرار جلب به دادرسی و در موارد زیادی پس از آن است و اساساً مقامات تحقیق دادسرا، در مقاطع مختلف تحقیقات مقدماتی فاقد پرونده شخصیت می‌باشند تا چه رسد به استفاده از ظرفیت تشکیل آن. این در حالی است که با بررسی سامانه مدیریت پرونده‌های قضایی برای صدور قرار تأمین کیفری، توجه به «وضعیت جسمی و روحی» و «شخصیت متهم» به نحو پیش‌فرض برای تمامی شعب، امری الزامی قلمداد شده است. به‌طور مثال در قرار وثیقه تعریف‌شده در این سامانه آمده است: «در خصوص اتهام... مبنی بر...، با استناد به بند (خ) ماده ۲۱۷ و ماده ۲۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی، نظر به ضرورت امر با عنایت به نوع و اهمیت جرم موضوع پرونده و شدت مجازات آن، ادله و اسباب اتهام، احتمال فرار یا مخفی شدن متهم و از بین رفتن آثار جرم، همچنین با توجه به سابقه، «وضعیت جسمی و روحی»، «سن»، «شخصیت و حیثیت» او، قرار اخذ وثیقه به مبلغ... از حال تا ختم دادرسی و اجرای رأی صادر و اعلام می‌نماید...».

در خصوص چرایی عدم کاربست حداکثری از برخی قضات پرسش شد و عمده آن‌ها معتقدند که کاربرد و اثربخشی این پرونده، در مرحله رسیدگی و صدور حکم بوده و نمی‌توان کارایی چندانی در مرحله تحقیقات برای آن قائل شد. برخی

۳۹. سودابه رضوانی، مفهوم خطرناکی در گستره‌ی علوم جنایی (تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶)، ۱۹۴.

۴۰. آزاده صادقی «ارزیابی رویکرد بازپروری در کیفرگذاری جرایم اطفال و نوجوانان»، مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۰، ۱ (۱۳۹۹)، ۱۶۹.

۴۱. ولی‌الله صادقی «فرآیند کیفرزدایی در نظام عدالت کیفری ایران»، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، ۸، ۲۸ (۱۳۹۸)، ۱۲.

۴۲. ماده ۱۴ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم مصوب ۱۳۹۸: «قضات در مراحل مختلف تحقیق، دادرسی و اجرا به‌خصوص در موارد زیر با استناد به پرونده شخصیت اتخاذ تصمیم می‌نمایند: ... ح- سایر مواردی که به موجب قانون، اقتضای اتخاذ تصمیم مستلزم در نظر گرفتن وضعیت متهم است.»

۴۳. زیرا فرض بر این است که تشکیل پرونده شخصیت در موارد غیرالزامی نیز اثرگذار است.

از قضاات نیز، قائل به تفکیک شده و اثربخشی نسبی را برای برخی از متهمان پذیرفته اما در غالب متهمان -به‌ویژه با سابقه جرایم خشن-، قائل به بی‌فایده بودن تشکیل آن و صرف هزینه‌های ناموجه مادی و تشکیلاتی شدند.^{۴۴} در فرآیند تحقیقات میدانی، مواردی نیز ملاحظه گردید که برخی قضاات ضمن همراه کردن باور خویش با سیاست جنایی تقنینی، مصمم به بهره‌گیری از این پرونده بودند ولی در این شعب نیز اغلب وصول پرونده شخصیت بعد از تفهیم اتهام است و عموم کاربرد این پرونده به گفته آن‌ها در فک و تخفیف قرار تأمین کیفری، است. نگارندگان با استفاده دیگری به‌خصوص در قرار نهایی جز استفاده در راستای صدور نهاد تعلیق تعقیب^{۴۵} آن‌هم برای نوجوانان طبق ماده ۲۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری (جرایم درجه شش)، روبرو نشدند. علل این مهم نیز بررسی شده است و عمده آن، ضعف آموزشی قضاات دادسرا و عدم تخصص آن‌ها در استفاده حداکثری از پرونده شخصیت است که در مبحث بعدی به آن پرداخته می‌شود.

۲-۲- ضعف آموزش و مهارت

جایگاه ویژه قضاوت نسبت به سایر مشاغل سبب می‌گردد تا حد بالایی از دانش و مهارت برای دستیابی به این منصب و تداوم فعالیت در آن ضروری باشد. بخش عمده این مهارت‌ها اکتسابی است و از طریق آموزش به دست می‌آید. در این میان، آموزش و کسب مهارت در شیوه به‌کارگیری نهادهای نوین حقوق کیفری با برگزاری دوره‌های آموزشی و تخصصی ضمن خدمت، تأثیر بی‌شماری در استفاده از این ظرفیت‌ها و انطباق سیاست جنایی قضایی با تحولات بین‌المللی^{۴۶} و جرم‌شناختی دارد.^{۴۷} اطلاع از مبانی تشکیل پرونده شخصیت و به تبع آن آگاهی از مؤلفه‌های آن پیش از هر اقدام دیگر ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است تا در سایه چرایی شناخت شخصیت مرتکب، امکان بهره از آن مهیا شود.

در تحقیقات میدانی که در سال ۱۳۸۷ انجام گردید، در میان ۳۰۰ نفر از قضاات دادسراها، محاکم کیفری و کارآموزان قضایی، تنها ۹۵ نفر از آن‌ها (۳۱/۶۶ درصد)، اصطلاح پرونده شخصیت را می‌شناختند و از همان تعداد فقط ۵۰ نفر (۱۶/۶۶ درصد)، به طور تخصصی نسبت به این پرونده و محتوای آن آگاهی داشتند. جالب‌تر این‌که در بین ۱۰۰ نفر از قضاات دادسراها، فقط ۲۵ نفر از آن‌ها، نوع شخصیت متهم را در تصمیم قضایی خود مؤثر می‌دانستند.^{۴۸}

۴۴. این قضاات، اغلب مقامات تحقیقی بوده که در دادرسی ویژه جرایم جنایی فعالیت داشته و با متهمان باسابقه و اشتها در حوزه جرایم خشن، درگیر هستند.

45. Suspension of prosecution

۴۶. امروزه قاضی نه تنها نسبت به قوانین داخلی بلکه نسبت به مقررات بین‌المللی نیز مسئولیت دارد. استفاده از حقوق بین‌الملل در محاکم داخلی حتی در کشورهایی که قائل به دوگانگی حقوق بین‌الملل از حقوق داخلی هستند، در حال رشد است. نگاه کنید به:

Eric Gravel and Quentin Delpech, "international labor standards: recent developments in complementarity between international and domestic systems", *International labor review*, 147, 4 (2008), 403.

۴۷. در بسیاری از کشورها حوزه آموزش‌های ضمن خدمت بسیار فراتر از این رفته و موضوعاتی نظیر اخلاق قضایی، مهارت رهبری و مدیریت، مدیریت دفتر، استفاده از فناوری‌های نوین و تحولات حقوق بین‌الملل به‌خصوص حقوق بشر را شامل می‌شود. بنگرید به: عظیم اکبری و قاسم زمانی «اهمیت و جایگاه آموزش قضاات در اسناد سازمان ملل متحد و مقایسه آن با نظام قضایی ایران»، *فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی* ۲۷، ۱۰۰ (۱۴۰۱)، ۱۵۶.

۴۸. ابراهیم ابراهیمی، *پرونده شناسایی شخصیت در فرایند کیفری ایران*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی (تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۷)، ۷۵.

درباره استفاده از پرونده شخصیت با قضاتی که معتقد به تشکیل این پرونده و استفاده از ظرفیت آن بودند، گفت‌گو شد و عمده آن‌ها به تأثیرپذیری قرار تأمین خویش از پرونده شخصیت سخن گفتند. این در حالی است که اغلب آنان با بررسی پرونده‌ها بعد از تفهیم اتهام و صدور قرار تأمین اقدام به تشکیل این پرونده می‌نمودند. با توجه به این ابهام، ضمن بررسی و پرسش مجدد، منظور خویش را به کل تأثیرگذاری این پرونده در تأمین اعم از زمان صدور و در فک آن اعلام داشتند که به نظر می‌رسد غالب تأثیرپذیری با توجه به مطالب بیان‌شده، در فک قرار تأمین منتهی به بازداشت^{۴۹} است. در حالی که در ابعاد مختلف تحقیقات مقدماتی، امکان به‌رمندی از این پرونده وجود دارد. اطلاعات این پرونده در شناسایی عوامل مؤثر در وقوع جرم و میزان خطرناکی بزهکاران و سهم بزه‌دیدگان در فرآیند ارتکاب بزهکاری - که قاعدتاً در روند تصمیم‌گیری قضایی کیفری و نیز سیاست‌گذاری‌های پیشگیرانه نقش‌آفرین‌اند- تأثیر می‌گذارند.^{۵۰} به دیگر سخن، تشکیل و استفاده از پرونده شخصیت بر ارتقاء دیدگاه جرم‌شناختی قضات دادسرا و سنجش علل ارتكابی جرایم فارغ از هرگونه اثرگذاری ماهیتی این پرونده در تحقیقات مقدماتی، مؤثر و مفید به حال آن‌هاست.

در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، گاهی قانون‌گذار به صراحت موارد استفاده از پرونده شخصیت را ذکر نموده که از مصادیق آن، ماده ۲۵۰ در مبحث اصل تناسب تأمین کیفری است. در مواردی - اعم از الزامی و غیر آن - نیز ضمن اعتباربخشی به تشخیص قضات دادسرا با بیان اصطلاحات و عباراتی در پی دلالت آن‌ها به سمت به‌کارگیری آن است که از مصادیق این نیز ماده ۸۱ قانون مذکور در قرار تعلیق تعقیب^{۵۱} و یا قرار موقوفی تعقیب به جهت جنون متهم^{۵۲} است. ماده ۱۴ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت مصوب ۱۳۹۸ پس از ذکر مصادیق متعدد از تصمیمات قضایی که امکان استناد به پرونده شخصیت در آن میسر بوده، در بند «ح» مقرر داشته است: «سایر مواردی که به موجب قانون، اقتضای اتخاذ تصمیم مستلزم در نظر گرفتن وضعیت متهم است». باین‌همه، آنچه در سیستم عدالت کیفری ایران به‌ویژه مرحله تحقیقات مقدماتی پوشیده نیست، عدم مهارت و دانش جرم‌شناسی قضات است. اداره کل آموزش قضات و معاونت آموزش دادگستری استان‌ها، خالی از برنامه و برگزاری دوره‌های آموزشی در راستای ارتقاء سطح کیفی دانش جرم‌شناسی قضات هستند. این در حالی است که مقامات دادسرا به‌عنوان اشخاصی که باید مسائل پیچیده را حل و فصل کنند، می‌بایست مجهز به ذهنی باز و تفکری خلاق و پویا باشند و این مهم بدون بهره‌گیری از علم جرم‌شناسی محقق نمی‌گردد تا بتوانند از قیود مدل‌های ذهنی محدود و توسعه‌نیافته خود و جامعه آزاد شوند. عدم تخصص قضات تحقیق نسبت به علل و چرایی سوق‌دهی متهم به سمت رفتار مجرمانه و نبود قلمرو و اصول مشخص در بهره‌گیری تصمیمات و اقدامات قضایی تأثیرپذیر از پرونده شخصیت، منجر به شکل‌گیری نگرش و رویه‌های قضایی غیرمنسجمی گردیده که

۴۹. رجوع کنید به مواد ۲۴۲ و ۲۴۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲.

۵۰. نیازپور، پیشین، ۱۲۵.

۵۱. اثربخشی دستورات و تدابیر مراقبتی دادستان در قرار تعلیق تعقیب، مستلزم متناسب بودن نوع دستورات با شخصیت متهم و جرم ارتكابی است.

۵۲. ماده ۲۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲: «هرگاه بازپرس در جریان تحقیقات احتمال دهد متهم هنگام ارتکاب جرم مجنون بوده است، تحقیقات لازم را از نزدیکان او و سایر مطلعان به عمل می‌آورد، نظریه پزشکی قانونی را تحصیل می‌کند و با احراز جنون، پرونده را با صدور قرار موقوفی تعقیب نزد دادستان می‌فرستد. در صورت موافقت دادستان با نظر بازپرس، چنان‌چه جنون استمرار داشته باشد شخص مجنون بنا بر ضرورت، حسب دستور دادستان به مراکز مخصوص نگهداری و درمان سازمان بهزیستی و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی منتقل می‌شود. مراکز مذکور مکلف به پذیرش می‌باشند و در صورت امتناع از اجرای دستور دادستان، به مجازات امتناع از دستور مقام قضائی مطابق قانون مجازات اسلامی محکوم می‌شوند». همچنین بنگرید به ماده ۱۵۰ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲.

نه تنها قضات، که متهمان و سایر کنش‌گران عدالت کیفری را بسته به نوع دیدگاه بازپروانه یا رویکردهای سزاگرایانه، دچار سردرگمی نموده است. بی‌تردید دسته‌بندی تصمیمات قضایی تأثیرپذیر و ابلاغ آن به موجب دستورالعمل آموزشی و لحاظ امتیاز آن، می‌تواند قضات را تشویق به تشکیل و بهره‌مندی از این پرونده نماید.

اکنون به‌عنوان راهبر، جلوه‌هایی از امکان تأثیرپذیری اقدامات قضایی از پرونده شخصیت برشمرده می‌شود و به‌نحو موجز به تبیین آن پرداخته خواهد شد:

۱- فرآیند احضار و جلب: در صورت وجود ادله ارتكابی و انتسابی علیه متهم، قبل و حین صدور دستور احضار و جلب وی، مقام تحقیق باید شناخت نسبی از شخصیت و وضعیت مادی، اجتماعی، خانوادگی و سوابق کیفری متهم داشته باشد، آگاهی از مؤلفه‌های یادشده که موضوع پرونده شخصیت را تشکیل می‌دهد، می‌تواند در نوع و کیفیت دستور احضار و جلب متهم اثرگذار باشد. به‌عنوان نمونه، تبصره مواد ۱۷۰ و ۱۷۴ قانون آیین دادرسی کیفری به مقام قضایی این تشخیص را واگذار نموده است که در صورتی که ذکر علت احضار در احضاریه یا آگاهی (تکلیف مقرر در صدر مواد) با حیثیت اجتماعی متهم منافات دارد، آن را در برگ احضاریه یا آگاهی قید ننماید. بی‌تردید، شناخت بازپرس از وضعیت و موقعیت اجتماعی متهم، با بررسی و مطالعه پرونده شخصیت حاصل می‌گردد.^{۵۳}

۲- اقدامات تکمیلی: علاوه بر تأثیرپذیری نوع و کیفیت احضار و جلب از پرونده شخصیت، تصمیمات و اقدامات قضایی دیگر به یقین می‌تواند متأثر از پرونده شخصیت گردد. بند «ح» ماده ۱۴ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت به این مهم توجه داشته و مقام تحقیق مکلف شده است با تمسک به پرونده شخصیت اتخاذ تصمیم نماید، در این بند آمده است: «در سایر مواردی که به موجب قانون، اقتضای اتخاذ تصمیم مستلزم در نظر گرفتن وضعیت متهم است». به‌عنوان مثال، ماده ۹۷ قانون آیین دادرسی کیفری مجوز کاربست اقدامات احتیاطی^{۵۴} در برابر تهدیدات احتمالی نسبت به متهم و خانواده وی است، بررسی و ملاحظه اختلافات شخصی و خانوادگی متهم با شاکی و اطرافیان وی که توسط واحد مددکاری سابقاً موشکافی و در پرونده شخصیت آمده است، نقش مؤثری در به‌کارگیری نوع اقدامات در فرصت مناسب و کنترل تمامی جوانب معین شده دارد.

۳- تفهیم اتهام و تحقیق از متهم: آگاهی حاصل از اطلاعات پزشکی، روان‌پزشکی، اجتماعی و مادی متهم به ویژه اطفال و نوجوانان^{۵۵} به مقام تحقیق و سایر مقامات قضایی می‌آموزد که با جلب اعتماد و همکاری متهم و کاهش تنش‌های روانی می‌توان روند بازجویی را به شکلی صحیح و علمی هدایت کرد و با توجه به شرایط فردی متهم، سئوالات مناسب یا دقیقی از آن پرسید و خطای قضایی، دروغ‌گویی، کلی‌گویی و تناقض‌گویی را به حداقل رساند و از به‌کارگیری

۵۳. مثال دیگر، ماده ۱۸۰ قانون آیین دادرسی کیفری در مقام بیان مصادیق جلب ابتدایی می‌باشد و لازم است که بازپرس از این اختیار استثنایی و خلاف قاعده در صورتی استفاده نماید که با توجه به اهمیت جرم، دلایل ارتكاب آن، میزان مجازات و «شخصیت متهم»، احتمال فرار یا تبانی متهم در صورت دریافت احضاریه وجود داشته باشد. آگاهی بازپرس از شخصیت متهم که با مطالعه پرونده شخصیت تحصیل می‌شود، نقش بسزایی در صدور دستور جلب ابتدایی متهم یا عدم آن و صدور احضاریه دارد. نک: خالقی، پیشین، ۲۴۳.

54. Precautionary actions.

۵۵. اطفال در مقابل روش‌های خشن بازجویی، از خود مقاومت نشان می‌دهند. جلب اعتماد طفل توسط قاضی موجب ایجاد ارتباط عاطفی خواهد شد. طفل ضمن احساس جدی بودن تحقیقات از روند منطقی، ولی در عین حال انسانی بازجویی رضایت خواهد داشت. در نهایت نتیجه تحقیقات به حقیقت نزدیک‌تر خواهد شد. بنگرید به: علی نجفی توانا، جرم‌شناسی (تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۲)، ۳۰۱.

روش‌های خشن و غیرانسانی پرهیز کرد.^{۵۶} تحقیق و بازجویی از متهمان با شخصیت‌های غیرعادی باید به طریق فنی و با استمداد از مددکاران اجتماعی، پزشکان، روان‌کاوان و دیگر متخصصان انجام بگیرد، چه آن‌که بدیهی است که بازجویی از متهم سادیست^{۵۷} یا شخصی که انحراف میل به دزدی دارد با متهمان با شخصیت‌های طبیعی بایستی تفاوت داشته باشد.^{۵۸} اجرای مواد مختلف از قانون آیین دادرسی کیفری به نحوی است که اقدام صحیح و به‌موقع نسبت به متهم در فرآیند تفهیم اتهام و بازجویی، منوط به شناخت شخصیت متهم است. در این باره می‌توان به مواد ۲۰۰ و ۲۰۱ این قانون در خصوص متهمی که قادر به سخن گفتن به زبان فارسی نیست یا فاقد قدرت تکلم و شنوایی است، اشاره کرد، ذکر این اوصاف فردی در پرونده شخصیت، مانع از برگزاری مجدد جلسه با حضور مترجم توسط مقام تحقیق می‌شود. این شناخت در احراز عدم ارتکاب برخی از رفتارهای مجرمانه مثل توهین لفظی توسط شخص فاقد قدرت تکلم نیز اثرگذار است و موجب عدم تفهیم اتهام بزه توهین یا اهانت گفتاری می‌شود.

۴- قرار تأمین و نظارت قضایی: شناخت مقام تحقیق از متهم و شخصیت وی در نوع صدور قرار تأمین و مبلغ احتمالی آن نقش شایانی دارد؛ چه آن‌که با تبیین وضعیت جسمی، خانوادگی، اجتماعی، اقتصادی، شغلی و فرهنگی متهم در پرونده شخصیت، مقام قضایی متناسب با این مؤلفه‌ها قرار تأمین صادر می‌کند. در این راستا، ماده ۲۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری در مقام تبیین اصل تناسب تأمین برآمده و اشعار داشته است: «قرار تأمین و نظارت قضائی باید مستدل و موجه و با نوع و اهمیت جرم... احتمال فرار یا مخفی شدن متهم... سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، جنس، شخصیت و حیثیت او متناسب باشد»، عدم توجه قضات به وضعیت روحی و جسمی (از وظایف پزشکی و روان‌پزشکی قانونی در پرونده شخصیت) و شخصیت و حیثیت اجتماعی متهم (از وظایف مددکاری اجتماعی در پرونده شخصیت) تأکید شده در بند «ب» ماده ۱۴ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت^{۵۹}، به موجب تبصره ماده ۲۵۰ قانون مزبور، محکومیت انتظامی از درجه چهار به بالا را در پی دارد.

۵- قرار نهایی: گاهی شرایط حاکم بر ارتکاب جرم به نحوی است که نشان می‌دهد مرتکب برای نخستین بار تحت تأثیر عوامل جرم‌زا دست به ارتکاب رفتار مجرمانه زده، بزه‌دیده از جرم شکایتی نداشته یا اعلام گذشت نموده و آثار زبان‌بار جرم بر نظم عمومی نیز اندک است. در چنین شرایطی آثار نامطلوب تعقیب (آلوده شدن به محیط جرم‌زای زندان و ایجاد حس انتقام‌جویی از جامعه) بیش از فواید آن است. ماده ۸۱ قانون آیین دادرسی کیفری با تصویب نهاد تعلیق تعقیب، در راستای فلسفه یادشده گام نهاده و به دادستان این اختیار را داده است که بر اساس شخصیت متهم، تعقیب او را برای مدتی به حالت تعلیق درآورد. احراز شرایط و متناسب‌سازی تدابیر و دستورهای مقرر در ماده ۸۱، جز با استفاده از ظرفیت پرونده شخصیت شدنی نیست. چه آن‌که نقش اساسی در ارتکاب جرم را «شخصیت» مرتکب برعهده دارد و این

۵۶. صابر امینی، مرتضی ناجی زواره و مریم آقایی «جایگاه پرونده شخصیت مجرم و نقش آن در کشف جرم»، مجله کارآگاه، ۱۶، ۵۸ (۱۴۰۱)، ۱۳۶.
57. Sadist

۵۸. سارا محمدیان و بابک محمدرضاپور «لزوم تشکیل پرونده شخصیت در فرآیند دادرسی کیفری ایران»، مجله پزشکی قانونی، ۱۹، ۳ و ۲ (۱۳۹۲)، ۳۳۴.

۵۹. ماده ۱۴ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم ۱۳۹۸: «قضات در مراحل مختلف تحقیق، دادرسی و اجرا به‌خصوص در موارد زیر با استناد به پرونده شخصیت اتخاذ تصمیم می‌نمایند: ... ب- قرارهای تأمین کیفری و نظارت قضایی که مطابق ماده ۲۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری باید با سابقه متهم، وضعیت روحی و جسمی، سن، شغل، جنس، شخصیت و حیثیت او متناسب باشد».

شخصیت به تناسب تفاوت روان، جسم و محیط پیرامونی هر فرد متفاوت است. پس برای هر فرد باید به تناسب شخصیت و عناصر تشکیل دهنده آن، تدبیر مناسب تعیین شود تا از کارآمدی برخوردار گردد.^{۶۰} نمونه دیگر آن که، به موجب ماده ۲۶۵ قانون یاد شده، در صورت جرم نبودن رفتار ارتكابی و یا فقدان ادله کافی برای انتساب جرم به متهم، قرار منع تعقیب صادر می‌شود. محتمل است بازپرس، به باور وجود ادله نسبی شخصی را احضار ولی با ارزیابی شخصیتی (ضمن دعوت حضوری و بررسی پرونده شخصیت) و استماع دفاعیات متهم، این نتیجه حاصل شود که جرم ارتكابی با شخصیت و وضعیت متهم مطابقت ندارد. به طور مثال، در جرایم علیه حقوق مالی اشخاص، شناخت مولفه‌های اجتماعی، اقتصادی، شغلی و حرفه‌ای متهم و سابقه کیفری او می‌تواند در ارتكاب یا عدم ارتكاب رفتار مجرمانه با بررسی عناصر مادی و معنوی جرم و یا انتساب رفتار مجرمانه به متهم، موثر باشد.

با توجه به آنچه گفته شد، آشکار گردید که کاربست پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی، نیازمند درک صحیح استفاده از ظرفیت آن در اجزای مختلف تحقیقات و تصمیمات مقامات تحقیق است که پیش شرط اساسی آن، آموزش دقیق، همه‌جانبه و فراگیر است. ایجاد مهارت و تخصص در قضات توسط کنش‌گران آموزش آن‌ها از طریق گنجاندن درس جرم‌شناسی و دست‌آوردهای مهم آن همچون پرونده شخصیت در دوره‌های کارآموزی قضاوت^{۶۱}، برگزاری دوره‌ها و نشست‌های قضایی با دعوت از اساتید صاحب‌نظر و دانشگاهی، ابلاغ تصمیمات قضایی تأثیرپذیر توسط اداره کل آموزش قضات یا دادستانی کل، ارائه نظریات مشورتی که در آن به بهره‌گیری از پرونده شخصیت رهنمود گردیده است، سازکارهای موفقی در جهت استفاده از پرونده شخصیت و تضمین نگرشی جامع به لحاظ تمامی ابعاد شخصیتی متهم و چرایی ارتكاب رفتار مجرمانه او، در مرحله تحقیقات مقدماتی است. نکته شایان توجه دیگر، آموزش دست‌اندرکاران تشکیل پرونده شخصیت است. تا زمانی که پرونده شخصیت به جهت نبود تخصص لازم در مددکار و روان‌شناس، ناقص تشکیل شود، قضات حتی با آموزش لازم نمی‌توانند بهره کامل و تأثیرگذاری از محتویات آن، ببرند. به عنوان نمونه، در تحقیقاتی که در سال ۱۳۹۵ از کارکنان دخیل در تشکیل پرونده شخصیت اطفال و نوجوانان در واحد مددکاری دادسرای ناحیه ۲۹ تهران انجام شد، نبود نیروی انسانی متخصص و باتجربه در زمینه مددکاری اجتماعی و روان‌شناس و کلی بودن پرسش‌های فرم مربوط به پرونده شخصیت، به‌عنوان یکی از علل ناکارآمدی پرونده شخصیت کودکان و نوجوانان یاد شد.^{۶۲} بی‌تردید، آموزش و مهارت زمانی مؤثر خواهد بود که معضلاتی در حوزه زیرساختی وجود نداشته باشد که به این مهم نیز به عنوان یک چالش توجه می‌شود.

۲-۳- نبود زیرساخت مناسب

۶۰. علی حسین نجفی ابرندآبادی، *تقریرات جرم‌شناسی (بازپرووری بزه‌کاران)* (تهران: دانشگاه تربیت مدرس، نیم‌سال نخست ۱۳۸۷-۱۳۸۶)، ۱۵۱۰.
۶۱. کارآموزی در واقع دوره آموزشی علمی و عملی فشرده‌ای است که مدت آن در کشورهای مختلف، متفاوت است. برای مثال، در فرانسه و اسپانیا آموزش اولیه برای قضاتی که تازه استخدام شده‌اند، به ترتیب ۳۱ و ۲۴ ماه است. رجوع کنید به:

Kevin Esterling, "judicial accountability the right way: official performance evaluations help the electorate as well as the bench", *Judicature*, 82, 5 (1998), 206.

۶۲. رضوانی، پیشین، ۱۹۴.

ماده ۴۸۶ قانون آیین دادرسی کیفری^{۶۳}، قوه قضائیه را موظف نموده که در حوزه قضایی هر شهرستان، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی»^{۶۴} ایجاد نماید. این امر در ماده ۳ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت نیز مورد تصریح قرار گرفته است. لازمه بررسی ابعاد گوناگون شخصیت متهمان توسط مددکاران، پزشکان و روان‌پزشکان و ارائه گزارشی دقیق و همه‌جانبه از مطالعات و بررسی‌های آن‌ها، تأمین سازکارهایی در حوزه اجرا است. نمی‌توان از تشکیلات مددکاری انتظار داشت که پرونده شخصیتی با در نظر گرفتن تمامی ابعاد سوق‌دهی متهم به سمت رفتار مجرمانه، تشکیل دهد ولی فاقد ساختار و فضای فیزیکی مناسب برای واحد مددکاری باشد. با وجود گذشت بیش از هشت سال از لازم‌الاجرا شدن قانون اخیر، در اغلب حوزه‌های قضایی، واحد مددکاری تشکیل نگردیده است و عملاً قضات دادسرا در این حوزه‌ها از ظرفیت مددکار اجتماعی زندان در تنظیم گزارش مددکاری برای پرونده شخصیت بهره می‌برند. این گزارش نیز به جهت این که مددکار زندان تنها بر اساس خوداظهاری متهم اقدام به تکمیل آن (یا به اصطلاح تیک زدن فرم‌های مربوطه) می‌کند، نمی‌تواند وضعیت دقیقی از «ابعاد شخصیتی و وضعیت فردی، خانوادگی و اجتماعی» متهم - که در صدر دستورالعمل مذکور آورده شده است - ارائه نماید. گزارش‌ها عموماً حتی برای متهمانی که در زندان نیستند، به جهت فقدان تشکیلات بیرون از زندان یا دستگاه قضایی، در زندان با حضور متهم نزد مددکار تنظیم می‌شود.^{۶۵} تنظیم گزارش پزشکی و روان‌پزشکی به‌عنوان بخشی از پرونده شخصیت، مستلزم حضور نزد متخصص پزشکی و روان‌پزشکی قانونی و معاینه دقیق متهم است^{۶۶}، حال آن که در حوزه‌های شهرستان، تنها روان‌شناس زندان اقدام به تکمیل این بخش از پرونده شخصیت می‌نماید؛ که روشن است به دلیل عدم دانش پزشکی و روان‌پزشکی، نمی‌تواند شناخت کاملی از وضعیت جسمی و روانی متهم ارائه نماید.

بی‌تردید، نقش نیروی انسانی با توجه به تورم عناوین مجرمانه و به تبع آن تراکم پرونده‌های کیفری - که تشکیل پرونده شخصیت از تشریفات اساسی آن است - دارای اهمیت بی‌شمار است.^{۶۷} به‌عنوان نمونه، تشکیلات مددکاری مرکز استان فارس (شیراز) که توسط نگارنده ردیف اول از نزدیک رؤیت گردید، فاقد فضای فیزیکی مناسب است و در یکی از مجتمع‌های قضایی این شهرستان، فضایی برای آن اختصاص یافته است که با دو نیرو، یکی مددکار و دیگری روان‌شناس ایجاد شده است. تنها در سال ۱۴۰۲، تعداد ۹۰ پرونده قتل عمد برای متهمان آن (صرف‌نظر از جرایم و متهمان دیگر)، پرونده شخصیت تشکیل گردیده است (به نقل از بازپرس ویژه قتل عمد این شهرستان). آشکار است این تشکیلات درحالی‌که بودجه آن ضمن مصاحبه با تنها مددکار آنجا، تقریباً صفر است، نمی‌تواند ارزیابی و عملکرد دقیقی از

۶۳ «قوه قضائیه به منظور انجام وظایف مددکاران اجتماعی، تشکیلات مناسبی تحت عنوان «مددکاری اجتماعی» را در حوزه قضایی هر شهرستان ایجاد می‌نماید».

64. Social work department

۶۵ در بازدیدی که از واحد مددکاری دادرسی اطفال و نوجوانان تهران (ناحیه ۲۹) به عمل آمد، فضای نامناسب واحد مددکاری اجتماعی از جمله مکان اختصاص داده شده به آن، کمبود جا (یک اتاق ۱۵ متری که دایار اظهار نظر نیز در آن جا مستقر بود)، عدم تهویه و نور کافی نیز مشاهده شد که خود، منجر به عدم اعتماد کافی طفل یا نوجوان به مددکار و ارائه اطلاعات به او می‌شود. رجوع کنید به: رضوانی، پیشین، ۱۹۴.

۶۶ ماده ۸ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت متهم مصوب ۱۳۹۸: «مصاحبه با متهم و معاینه وی برای تشکیل پرونده شخصیت در واحد مددکاری مربوط و پزشکی قانونی انجام می‌شود...».

۶۷ غلامرضا عابدینی و سیدمحمدتقی علوی «بررسی محتویات پرونده شخصیت اطفال و نوجوانان در حقوق ایران»، مجله حقوق جزا و سیاست جنایی، ۱، ۱ (۱۳۹۵)، ۱۰۴.

شخصیت متهمان ارائه دهد. نگارنده ردیف اول با مطالعه پرونده‌های قتل عمد موجود در شعبه هشتم بازپرسی (ویژه قتل عمد) دادسرای عمومی و انقلاب شیراز، دریافت که غالب پرونده‌های شخصیت از حیث محتوا یکسان است. این پرونده‌ها فاقد بررسی مادی و اجتماعی دقیق از وضعیت متهم و تهی از گزارش پزشکی و روان‌پزشکی می‌باشد و صرفاً بر اساس خوداظهاری تنظیم شده است.

نبود تشکیلات مددکاری، از یک‌سو، باعث فراوانی دستور تشکیل پرونده از جانب قضات دادسرا به مددکار و روان‌شناس زندان شده است و از سوی دیگر، مقامات دادسرا فقط در موارد الزامی، دستور تشکیل این پرونده به جهت تراکم پرونده‌های قضایی می‌نمایند. گاهی وصول پرونده شخصیت به جهت کمبود نیروی مددکار و روان‌شناس زندان، ماه‌ها به طول می‌انجامد و حتی پرونده اتهامی در مرحله تحقیقات مقدماتی با قرار نهایی و کیفرخواست همراه شده و مختومه نیز می‌گردد و با وصول پرونده شخصیت، لف آن شده و به دادگاه ارسال می‌شود. این وضعیت، مشابه حوزه‌های قضایی مرکز استان‌ها است که واحد مددکاری تشکیل شده است اما این واحد به دلیل ضعف ساختاری و کمبود شدید نیرو، متناسب نمی‌باشد.^{۶۸} به‌طور مثال، همان‌گونه که سخن به میان آمد در واحد مددکاری مرکز استان فارس (شیراز)، صرفاً یک مددکار و یک روان‌شناس حضور دارند، با این مددکار مصاحبه گردید و ایشان بیان می‌دارد: «حجم کار و وظایف ما بسیار زیاد است، تشکیل پرونده شخصیت بخشی از وظایف است که از نظر من، این پرونده قسمتی از آن به دلیل محتوای پرسش‌نامه و بخشی از آن به جهت تورم پرونده‌ها، نمی‌تواند شناخت نسبی از وضعیت متهم ارائه نماید».

از سویی، به‌موجب ماده ۸ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت، معاینه متهم باید در پزشکی قانونی انجام شود و ارائه پاسخ این مرکز (ضمن تشکیل کمیسیون)، بسیار زمان‌بر است و همین امر موجب شده است که قضات فقط از پرسش‌نامه پرونده شخصیت تنظیم شده توسط واحد مددکاری به موجب ماده ۶ دستورالعمل یادشده، استفاده نمایند که فاقد گزارش پزشکی و روان‌پزشکی است. مجموع این وضعیت و آمارگرایی بی‌ضابطه و لزوم تعادل در ورودی و خروجی پرونده‌ها در پایان هر ماه، موجب گردیده است که برای قضات دادسرا این باور حاصل شود که پرونده شخصیت با کیفیت کنونی، به جهت نواقص آن نمی‌تواند برآیند کاملی از شخصیت متهم ارائه دهد و در نتیجه از محتویات آن در تحقیقات مقدماتی نمی‌توان استفاده مفید نمود. در حالی که ایجاد زیرساخت‌های مناسب برای اجرای سیاست‌های جرم‌شناسانه، از بایسته‌های ضروری است. به‌کارگیری رویکردهای بازپرورانه، پیشگیرانه و سازوکارهای جرم‌شناسانه به ابزارها، ساختارها و امکانات مطلوب نیاز دارد که دستگاه عدالت کیفری باید در این خصوص اقدام‌های لازم را انجام دهد. تشکیل پرونده شخصیت و پردازش اطلاعات گردآوری شده براساس آن و یا اجرای شیوه‌های پیشگیری از جرم به منظور حمایت از بزه‌دیدگان، ازجمله ابتکارهایی هستند که باید در سطح اجرا به‌صورت جدی مورد توجه قرار گیرند تا به این واسطه هنجارهای حقوقی جرم‌شناسانه در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ صرفاً جنبه نمادین و تقنینی نیابد.^{۶۹}

شایسته است که واحد مددکاری اجتماعی در تمامی حوزه‌های قضایی تشکیل و سیاست اجرایی و قضایی همسو با آورده‌های جرم‌شناسی و قانونی گردد. برای شناخت شخصیت دقیق متهم، باید تشکیلات اجتماعی متناسب با شاخص‌های پرونده شخصیت ایجاد و نیروی انسانی و بودجه کافی در اختیار آن قرار گیرد. فضای فیزیکی این واحد باید

۶۸. به لحاظ کمبودهای فرارو و تراکم پرونده‌های مهم و لزوم تشکیل پرونده شخصیت در آن‌ها، برخی استان‌های کشور همانند خراسان جنوبی در پی تشکیل کارگروه ویژه پرونده شخصیت برآمده است که سازکار مشخصی برای آن تعریف و تعبیه نگردیده است.

۶۹. نیازپور، پیشین، ۱۴۲.

جدا از دستگاه قضایی باشد و نیروی انسانی آن با به‌کارگیری پزشک و روان‌پزشک تأمین گردد. نظارت مستمر قضات تحقیق بر عملکرد واحد مددکاری مربوطه جهت جلوگیری از گزارش‌های تکراری و حضور میدانی برای بررسی وضعیت خانوادگی و اجتماعی متهم، شایان توجه است.

۲-۴- فقدان معیار زمانی

نبود معیار زمانی مشخص در تشکیل پرونده شخصیت، یکی از چالش‌های اساسی تشکیل به‌موقع این پرونده و استفاده از ظرفیت آن در سیاست جنایی قضایی دادسرا است. ماده ۲۰۳ قانون آیین دادرسی کیفری، تنها به تکلیف بازپرس در تشکیل این پرونده در برخی جرایم و مجازات‌ها اشاره نموده است. فقدان ضابطه زمانی در این ماده از یک‌طرف و تبصره ۲ ماده ۷ دستورالعمل تشکیل پرونده شخصیت^{۷۰} که به تشکیل آن پیش از صدور قرار جلب به دادرسی توجه داشته، از طرف دیگر، جملگی این تلقی را برای برخی از قضات دادسرا موجب شده است که موضوعیت، تشکیل پیش از صدور قرار جلب به دادرسی است (حتی بعد از اخذ آخرین دفاع) و تکلیفی به تشکیل زودهنگام و بالتبع بهره‌گیری از آن وجود ندارد. این نگرش در حالی است که قانون‌گذار در قانون یادشده، در پی کاربست حداکثری پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی بوده و تشخیص آن را بر عهده مقام قضایی نهاده است تا با دیدگاه جرم‌شناختی خویش، در زمان مناسب و مورد نیاز، دستور تشکیل آن را صادر نماید. مسلم است چنانچه منظور غایی مقنن و گردآورندگان دستورالعمل مذکور، تشکیل بعد از اخذ آخرین دفاع و پیش از صدور قرار جلب به دادرسی بود، ضرورتی به در نظر گرفتن شخصیت متهم در قرار تأمین کیفری، قرار تعلیق تعقیب و برخی از تصمیمات قضایی دیگر که در تبیین مفهوم پرونده شخصیت با عبارت «به‌منظور استفاده در اتخاذ تصمیم مناسب قضایی» متذکر شده است، نبود. تأکید بیش از حد قضات دادسرا به پیش از صدور قرار جلب به دادرسی بر اساس تبصره ۲ ماده ۷ دستورالعمل، حتی با برخی از نصوص دیگر این دستورالعمل سازگاری ندارد؛ چه آن‌که در بند «ح» ماده ۱۴ این دستورالعمل با عبارت کلی و دامنه‌دار، استفاده از پرونده شخصیت در هر اقدام قضایی که «مستلزم در نظر گرفتن وضعیت متهم است»، ضروری خوانده است.

نتیجه‌گیری

پرونده شخصیت یکی از دستاوردهای جرم‌شناسی بالینی است که هدف از تشکیل آن تسریع فرایند اصلاح و درمان و کمک به بازاجتماعی‌شدن بزه‌کار است. پرونده شخصیت به پرونده‌ای اطلاق می‌گردد که در کنار پرونده قضایی تشکیل می‌شود و مشتمل بر اطلاعاتی از وضعیت عمومی و خاص مرتکب، مانند شرایط روانی، خانوادگی، تحصیلی، اجتماعی و اقتصادی است که نقش بسزایی در فردی کردن تصمیمات قضایی دارد. تشکیل این پرونده در مرحله تحقیقات مقدماتی از آن جهت حائز اهمیت است که مقامات تحقیق با در نظر گرفتن تمامی ابعاد شخصیتی متهم و مؤلفه‌های درونی، جسمی، خانوادگی و اجتماعی او، پی به انگیزه‌ها و چرایی مؤثر در وقوع جرم برده و متناسب با شخصیت متهم، بهترین تصمیم را صادر می‌نماید. با این‌همه، تشکیل پرونده شخصیت در نظام عدالت کیفری ایران در مرحله تحقیقات مقدماتی، آن گونه که

۷۰. در این تبصره آورده شده است: «پرونده شخصیت باید حسب مورد در دادسرا پیش از صدور قرار جلب به دادرسی و در دادگاه پیش از پایان تحقیقات مقدماتی تکمیل شود. عدم تکمیل پرونده شخصیت در مواعد مذکور، مانع ادامه اقدامات قضایی نیست.»

باید، مورد توجه قرار نگرفته بود. قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ کوشیده است با پیش‌بینی تشکیل پرونده شخصیت در مرحله تحقیقات مقدماتی، گام مهمی در راستای گسترش قلمرو اصل تفرید و متناسب‌سازی تصمیمات قضایی با شخصیت متهم بردارد. باتوجه‌به مواد ۲۰۳ و ۲۸۶ این قانون، در سیاست جنایی ایران اهمیت تشکیل پرونده شخصیت به‌مثابه رویکردی اساسی پیش‌بینی نشده است؛ چه آن‌که به‌رغم ضرورت در تشکیل، نه‌تنها همه جرایم و متهمان را مشمول نمی‌شود؛ که تمامی ابعاد شخصیتی مرتکب در تشکیل آن لحاظ نمی‌گردد و سیاست جنایی تقنینی در اصل به‌کارگیری، نحوه تشکیل و پیاده‌سازی، با خلأ و نارسایی همراه است. این آسیب‌ها به رویه قضایی منعکس شده است و سیاست جنایی قضایی با افزایش چالش‌هایی موجب گردیده که در عمل، پرونده شخصیت کارایی لازم را نداشته باشد و با برداشت تشریفاتی در نگاه اکثریت قضات مرحله تحقیقات مقدماتی روبرو شود.

نوشتار حاضر در پی پاسخ به این پرسش اساسی به‌عنوان هدف کاربردی آن بود که مقامات قضایی دادسرا تا چه حد مصمم به کار بست پرونده شخصیت در تصمیمات و اقدامات قضایی خویش هستند و چالش‌های فراروی عدم بهره‌گیری جدی و حداکثری آن‌ها و راهبردهای برون‌رفت از وضعیت موجود و کاهش آسیب‌ها چیست؟ با مراجعه به قضات دادسرا و کنشگران مرتبط و مصاحبه با آن‌ها و مطالعه پرونده‌های قضایی این یافته حاصل گردید که علی‌رغم پیش‌بینی قانونی و لزوم تشکیل پرونده شخصیت در تحقیقات مقدماتی و تکلیف مقام قضایی به کاربرد آن، فاصله مشهودی میان آرمان توصیف‌شده و فلسفه موردنظر و آنچه در عمل و رویه قضایی ایران رخ می‌دهد، است. علل اصلی ناکامی این مهم در نظام عدالت کیفری دادسرا، نگرش و فرهنگ حاکم بر قضات، ضعف آموزش و مهارت، فقدان زیرساخت مناسب و فقدان معیار زمانی مشخص در تشکیل پرونده شخصیت، است. ایجاد مهارت و تخصص در قضات از طریق ارتقای دانش و شمع جرم‌شناسی و دستاوردهای آن همچون پرونده شخصیت، برگزاری دوره‌ها و نشست‌های قضایی با دعوت از اساتید و صاحب‌نظران علمی و دانشگاهی، ابلاغ تصمیمات قضایی تأثیرپذیر توسط اداره کل آموزش قضات یا دادستانی کل کشور، ارائه نظریات مشورتی که در آن به بهره‌گیری از پرونده شخصیت رهنمود گردیده است، تأمین سازکارهای اجرایی تشکیل پرونده شخصیت از جمله تخصیص بودجه کافی، ایجاد تشکیلات مددکاری و متناسب‌سازی آن با مؤلفه‌های پرونده شخصیت، راهبردهای موفق در جهت تضمین نگرشی جامع به لحاظ تمامی ابعاد شخصیتی متهم و علل ارتکاب رفتار مجرمانه او، در تحقیقات مقدماتی است.

فهرست منابع

الف) منابع فارسی

- ابراهیمی، ابراهیم. پرونده شناسایی شخصیت در فرایند کیفری ایران. پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، تهران: دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۷.
- ابراهیمی، شهرام. «بازپروری عادلانه مجرمان». آموزه‌های حقوق کیفری، ۹، ۳ (۱۳۹۱)، ۱۵۱-۱۷۶.
- اکبری، عظیم و قاسم زمانی. «اهمیت و جایگاه آموزش قضات در اسناد سازمان ملل متحد و مقایسه آن با نظام قضایی ایران». فصلنامه دیدگاه‌های حقوق قضایی، ۲۷، ۱۰۰ (۱۴۰۱)، ۱۴۵-۱۶۴.
- امینی، صابر، مرتضی ناجی زواره و مریم آقایی. «جایگاه پرونده شخصیت مجرم و نقش آن در کشف جرم». مجله کارآگاه، ۱۶، ۵۸ (۱۴۰۱)، ۱۲۳-۱۴۷.
- برجلی، احمد. روان‌شناسی جنایی. تهران: انتشارات پیام نور، ۱۳۹۲.
- خالقی، علی. نکته‌ها در قانون آیین دادرسی کیفری. تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۲.
- دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه دهخدا. جلد سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۳.
- ساراخانی، باقر. درآمدی بر دایره‌المعارف علوم اجتماعی. تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۷۵.
- صادقی، آزاده. «ارزیابی رویکرد بازپروری در کیفرگذاری جرایم اطفال و نوجوانان». مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی، ۵۰، ۱ (۱۳۹۹)، ۱۶۳-۱۷۹.
- صادقی، ولی‌الله. «فرایند کیفرزدایی در نظام عدالت کیفری ایران». فصلنامه پژوهش حقوق کیفری ۸، ۲۸ (۱۳۹۸)، ۹-۴۵.
- عابدینی، غلام‌رضا و سید محمدتقی علوی. «بررسی محتویات پرونده شخصیت اطفال و نوجوانان در حقوق ایران». مجله حقوق جزا و سیاست جنایی، ۱، ۱ (۱۳۹۵)، ۹۷-۱۱۹.
- قلی‌زاده، آذر. مبانی جامعه‌شناسی. جلد نخست، کاشان: انتشارات محتشم، ۱۳۷۴.
- کی‌نیا، مهدی. علوم جنایی. جلد سوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۶.
- گسن، ریموند. جرم‌شناسی نظری. ترجمه مهدی کی‌نیا. تهران: انتشارات مجد، ۱۳۸۶.
- گسن، ریموند. «ملاحظه‌هایی درباره هدف آیین دادرسی کیفری». ترجمه شهرام ابراهیمی، مجله حقوقی دادگستری، ۷۰، ۵۷-۵۶ (۱۳۸۵)، ۳۳۳-۳۴۸.
- حیاتی گلناز و برزگر، مه‌ری. «جایگاه پرونده شخصیت در فرایند عدالت کیفری اطفال و نوجوانان (مطالعه موردی شهر همدان)». پژوهش‌های حقوق جزا و جرم‌شناسی، ۱۲، ۲۳ (۱۴۰۳)، ۲۵۹-۲۳۱.
- رضوی، سودابه. مفهوم خطرناکی در گستره علوم جنایی. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۶.
- محمدیان، سارا و بابک محمدرضاپور. «لزوم تشکیل پرونده شخصیت در فرایند دادرسی کیفری ایران». مجله پزشکی قانونی، ۱۹، ۲ و ۳ (۱۳۹۲)، ۳۲۹-۳۴۰.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. تقریرات جرم‌شناسی (بازپروری بزه‌کاران). تهران: دانشگاه تربیت مدرس، نیمسال نخست ۱۳۸۷-۱۳۸۶.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. پیوند حقوق کیفری و جرم‌شناسی، افق‌های نوین حقوق کیفری (مجموعه مقالات). تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۸.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. درآمدی بر بایسته‌های پژوهش در نظام عدالت کیفری، مقالات برگزیده همایش ملی پژوهش در نظام عدالت کیفری: فرصت‌ها و چالش‌ها. تهران: انتشارات میزان، ۱۳۹۲.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین. مباحثی در حقوق جزا. سخنرانی‌های جرم‌شناسی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۰.
- نجفی توانا، علی. جرم‌شناسی. تهران: انتشارات شهر دانش، ۱۴۰۲.
- نوربها، رضا. رشته جرم‌شناسی. تهران: انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۳.

- نیازپور، امیرحسین. «هنجارمند شدن آموزه‌های جرم‌شناسانه در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲». مجموعه مقالات همایش قانون آیین دادرسی کیفری، تهران: معاونت فرهنگی، اجتماعی و دانشجویی دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۹۵.

ب) منابع خارجی

- Esterling, Kevin. "judicial accountability the right way: official performance evaluations help the electorate as well as the bench", *Judicature*, 82, 5 (1998), 206-2015.
- Gravel, Eric and Quentin Delpech. "international labor standards: recent developments in complementarity between international and domestic systems". *International labor review*, 147, 4 (2008), 122-151.
- Nadjafi, Ali-Hossein. *L'internationalisation des apports de la criminologie par les instruments pénaux internationaux*, in *Mélanges offerts à Raymond Gassin, PUAM* (2007), 463-474.
- Reilly, James. *Risk and protective factors of delinquency*. Perspectives from professionals working with youth. *Master of social work clinical research papers*, 5, 76 (2012), 1-83.